

Demokratik Eğitim: Demokratik Bir Eğitim Programı¹

Davut Hotaman
davut@yildiz.edu.tr

Özet

Yönetim biçimi olarak demokrasi; “siyasal gücün, halkın egemenliğine dayalı olarak kullanılması” anlamına gelmekte, toplumsal yaşam açısından bakıldığında ise, “bir yaşam felsefesi ve bir yaşam biçimi” olarak görülmektedir. Her iki anlamıyla da demokrasi, demokratik bir eğitimle bireylere kazandırılabilir. Demokratik eğitim, demokrasinin ilke ve kurallarının, insan hak ve özgürlüklerinin eğitim ve öğretim programlarında açık ya da örtük hedeflere dönüştürülüp, öğrenme yaşantıları yoluyla bireylere uygulamalı olarak kazandırıldığı eğitimdir. Demokratik eğitimin hedefi; bağımsız, dünyaya bakışında sorgulayıcı ve çözümleyici olan ve yine de demokrasinin kuralları ile uygulamalarını derinlemesine bilen yurttaşlar yetiştirmektir. Bu nitelikler ancak bireylere fırsat eşitliği sağlayan öğrenci merkezli, paylaşmaya, yardımlaşmaya, etkin katılıma olanak veren ve öğrenci farklılıklarını karşılayarak birlikte öğrenmeye olanak sağlayan bir eğitim ve öğretim programı sayesinde kazandırılabilir.

Eğitim-öğretim sürecinin başarısı, “belli öğrencileri belli bir zaman dilimi içinde yetiştirmeye yönelik düzenli eğitim durumları ve öğrenme yaşantıları düzeneği” olarak görülen eğitim programının niteliğine bağlıdır. Eğitim ve öğretim programları hedefler, içerik, eğitim durumları -öğrenme yaşantıları- ve değerlendirme gibi öğelerden oluşan dinamik bir yapıdır. Demokratik bir eğitim programının hedefleri belirlenirken, birey merkeze alınmasına rağmen, gruplar ve farklı kültürler göz ardı edilmez. Demokratik bir eğitim programının içeriği oluşturulurken, belirlenen hedeflerin işaret ettiği bilgi ve beceriler öne çıkartılır. Bu bilgi ve becerilerin öğrencilerin gelişim özellikleri dikkate alınarak her bir öğrenci tarafından öğrenilebilecek sadelikte, güçlükte ve yapıda olması, içeriğin teorik-uygulama dengesini sağlaması, bölgeler arası sosyal, ekonomik, eğitsel ve yaşamsal gereksinimleri dikkate alması ve bilimsel gerçeklere uygun olması önemlidir. Demokratik bir eğitim programının eğitim durumları, her türlü kaynağın öğrenciler tarafından çalışılmasına, her öğrencinin ilgi ve gereksinimlerinin karşılamasına ve her öğrencinin kavrama gücü doğrultusunda etkin katılımına olanak sağlamalıdır. Bunun yanında her öğrenciye kendini ifade etme fırsatı vermesi, her öğrenciye demokratik tutum, değer ve düşünme tarzlarını yaşayarak öğrenme fırsatı vermesi, kullanılan yöntem ve tekniklerin demokratik teamüllerin kullanılmasını ve geliştirilmesini destekler nitelikte olması önemlidir. Demokratik bir eğitim programı klasik ölçme ve değerlendirme tekniklerinin yerine, öğrenciyi etkin tanıma ve değerlendirme fırsatları sağlayacak süreç ve performans değerlendirme yöntem ve tekniklerine öncelik vermelidir.

Anahtar Sözcükler: Demokrasi, Demokratik Eğitim, Eğitim Programı, Demokratik Bir Eğitim Programı

Democratic Education: A Curriculum of Democratic Education

Abstract

As a management style, democracy means; “using political power based on sovereignty of public, while in terms of social life it is seen as “a philosophy of life and a life style”. In both means, democracy can be learned to individuals by democratic education. Democratic education is the educational process in which principles and laws of democracy, human rights and freedoms are transformed into clear or implicit aims in

¹ Bu Çalışma, Haziran 2009’da Çanakkale’de Yapılan “Avrupa’da Demokrasi ve Demokrasi Eğitimi” Konulu Uluslararası Sempozyumda Sunulan Bildirinin Genişletilmiş Halidir.

education and teaching curriculums and they are earned by the young individuals of the society practically in their learning environment. The aim of the democratic education: is to grow up citizens who have independent, critical and analytical world views and who are thoroughly aware of the principles and appliance of democracy. These qualifications only can be gained by an education which provides equal opportunities, student centered, provides sharing, solidarity and effective participation and makes it easy to learn together by meeting students' differences.

The success of educational process is based on the quality of educational program that is seen as "organized educational cases and mechanism of learning lives directed to training certain students in certain period of time". Educational programs are dynamic structures which are composed of objectives, content, educational cases – learning lives – and assessment. While determining objectives of a democratic educational program, although it is individual centered groups and different cultures are not ignored. While constituting the content of a democratic educational program, knowledge and skills that determined objectives sign to are highlighted. It is important that these knowledge and skills are plain, simple and structure that every student can learn, provide an equilibrium between theory and application, take into consideration the social, economical, educational and vital needs and are appropriate to scientific realities. Educational cases of a democratic educational program make it easy that studying all sorts of resources by students, meeting all students concern and needs and active participation of students through every student's understanding. Additionally it is crucial that giving an opportunity to students to express themselves and to learn democratic attitude, value and thinking styles by leaving and supporting to use and improve the methods and techniques of democratic customs. A democratic educational program should give priority to process and performance assessment methods and techniques that provide to know and assess the student effectively than classical measurement and assessment techniques.

Key words: Democracy, Democratic Education, Curriculum, A curriculum of Democratic Education

Giriş

İçinde yaşadığımız bilgi çağında –özellikle insan beyninin işleyişinin sınırları çözüldükçe ve davranışlarımızın nedenleri anlaşılmaya başlandıkça- elde edilen yeni bilgiler ışığında artık eğitim, öğretim, öğrenme, öğretme, okul, öğretmen, öğrenci kavramlarının anlamları da değişmiştir. Ancak, yüz elli yıldır gerek dünyanın pek çok ülkesinde, gerekse Türkiye'de okullarda öğrenme ortamları neredeyse aynıdır (Şahin, 2004). Oysa bilim ve teknolojideki hızlı gelişmeler, insanlık tarihinin belki de geçmiş son yüzyıla kadar ürettiği bilgilerin toplamından daha fazlasını son yüzyılda üretilmesini sağlamıştır. Fransız ihtilali sonucunda gelişen laik eğitim anlayışı, dinin prangasından kendini kurtaran bilimin hızla gelişmesine zemin hazırlamış, fikir ve düşünce özgürlüğünün hâkim olduğu ortamlarda gelişebilen hayal gücünün demokratik ve özgür ortamlarda serpilmesi, bugünkü hızlı bilimsel ve teknolojik gelişimin tetikleyicisi olmuştur. Hayal etme, merak etme ve özgün düşünme, bireysel özgürlüğün ürünüdür (Şahin, 2004). Bu bireysel özgürlüğün gerçekleşmesi için, bireyin hayal gücünü destekleyerek onun merak güdüsünü tatmin edecek ve özgür düşünmesine zemin hazırlayarak, öğrenciyi biyolojik sınırlarına kadar geliştirecek demokratik bir eğitim programına gereksinim olduğu açıktır. Bu çalışmanın amacı, bireylerin doğuştan getirdikleri ve içine doğup büyüdükleri kültür ve aile yapısından kaynaklanan farklılıklarını

dikkate alarak, her bireyi kendi farklılıkları içinde geliştirmeyi hedefleyen bireysel kavrama gücüne dayalı demokratik bir eğitim programının özellikleri üzerinde durmaktadır.

Demokrasi

Bir yönetim biçimi olarak demokrasi, genel anlamıyla siyasal gücün halkın yetkisinde olması demektir. Sözlük anlamı olarak demokrasi; “halkın egemenliğine dayanan yönetim şeklidir” (TDK, 1992, s.192). Ancak Ertürk (1981, s.20), demokrasinin sadece bir yönetim (hükümet) biçimi olmayıp, bir yaşam felsefesi ve yaşayış biçimi olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda demokrasi, işlerlik yönünden insanoğlunun vazgeçemediği bir sistemdir. Bu sistemin işlerliğini arttıran unsurlardan bir tanesi de, demokrasinin bir değerler sistemi oluşudur. Bu değerler sistemi, demokrasiyi sistemleştirmekte ve öteki sistemlerden farklılığını ortaya koymaktadır (Büyükkaragöz, 1995). Böyle bir demokrasi, ancak demokrasiyi davranış biçimi olarak özümsemiş ve demokrasi ilkelerini genişleterek yaşama geçirebilmiş insanlardan oluşan toplumlarda yaşar ve gelişir. Eğitim, toplumun kültürünü bireylere aktarma işlevini yerine getirirken, bütün değerlerle birlikte demokrasi kültürünü de kazandırmalıdır (Edwards, 2008). Bir ülkede yaşayan insanların yaşam biçimleri, o ülkenin demokrasi özelliklerini yansıtır. Ancak, “yurttaş katılımı, eşitlik, politik hoşgörü, azınlık haklarının korunması, sorumluluk, açıklık, düzenli, özgür ve adil seçimler, ekonomik özgürlük, güç istismarının kontrol edilmesi, hakların listelenmesi, seçim sonuçlarının kabul edilmesi, insan hakları, çok partili sistem, hukukun üstünlüğü” gibi temel özellikler, demokrasinin vazgeçilmezlerindedir (Gözütok, 2004). Demokrasinin dayandığı hoşgörü ilkesi, çoğunluğun azınlığı ezmemesi, azınlığında çoğunluğun yerine geçmemesini gerektirir (Karakütük, 2001).

Demokratik Eğitim

Demokratik bir toplum olmanın temel koşulu, demokratik bir eğitimidir (Edwards, 2008). Demokratik bir eğitimin en önemli işlevi, insan zihninde köklü demokrasi düşüncesini geliştirerek, demokrasiyi insanın doğal bir davranış ve düşünce biçimi haline getirmektir. Demokratik bir eğitim, insanların sınıf, ırk, cinsiyet, düşünce farklılığına göre değil, bireysel kavrama gücüne dayalı olarak düzenlenen eğitimidir (Gökçe, 2005). Bu nedenle demokratik eğitim, “demokratik düzenin” garantisidir. Yetiştirdiği insanlarca korunup geliştirilemeyen rejimler, zaman içinde değişmek zorunda kalırlar. Dewey’e göre; bir ideal olarak demokrasi, politik yaşamın sosyal görevlerinin ve sorumluluklarının bilincine varabilecek kadar eğitim düzeyi yüksek bir halka gereksinim duyar (Gutek, 2001, s.217). Aksi takdirde Eflatun’un da dediği gibi, “halkın eğitimi yetersiz olduğu zaman, belli ilkelere bağlı olmayan liderlerin doymaz arzuları, demokrasiyi kolaylıkla demagojiye ve despotizme dönüştürebilir” (Akt.: Gözütok, 2004, s.217). Rejimi yaşatmaya dönük çabaların en önemlisi eğitimidir. Özgür bir toplumda eğitim, demokratik yaşama bilinci uyandırır, geliştirir ve halkın demokratik yaşama etkili olarak katılmasını sağlar (Burton, 1968; Akt.: Gözütok, 2004, s.210). Demokrasi,

demokrasiyi yerleştirecek, koruyacak ve güçlendirerek yaşatacak yurttaşların varlığı oranında güvencededir.

Demokratik eğitim, demokrasinin ilke ve kurallarının, insan hak ve özgürlüklerinin eğitim programlarında açık ya da örtük hedeflere dönüştürülüp, öğrenme yaşantıları yoluyla toplumun genç bireylerine kazandırıldığı eğitimidir. Demokratik eğitimin hedefi; bağımsız, dünyaya bakışında sorgulayıcı ve çözümleyici olan ve yine de demokrasinin kuralları ile uygulamalarını derinlemesine bilen yurttaşlar yetiştirmektir (Karakütük, 2001). Dewey'e göre, demokrasi ve eğitim el eledir ve ancak demokratik eğitim, demokratik bir toplum yaratabilir. Bu bağlamda okul, minyatür bir toplum olmalıdır. Çocuklar böyle bir okulda demokratik yaşam tarzının temel ilkelerini edinirler (Gutek, 2001, s.218). Demokrasinin ilkeleri ve demokratik yaşam biçimi, demokratik ortamlarda kendiliğinden benimsenir ve gelişir. İnsan haklarına saygı gösterilen bir çevrede insan haklarına saygılı olma; hoşgörünün var olduğu bir çevrede hoşgörülü olma öğrenilir. Yapıcı'ya (2006, s.2) göre demokratik tutum, farklılıkları kabullenmeyi (farklılığı fark etmeyi, farklılıkları tanıma, farklılıklara yaşam hakkı vermede tutum oluşturmayı) gerektirir. Demokrasi eğitiminin yapılabileceği toplumlarda bireyin eğitim hakkı, iletişim hakkı ve baskıya uğramama (baskıya başkaldırı) hakkı olmalı ve bu haklar gerektiği gibi kullanılabilmelidir (Gözütok, 2004).

Demokratik eğitimde “seçme ve seçilme, eleştirme ve eleştirilme, sorumluluk duygusu, kendine güven duygusu, yardımlaşma duygusu, arkadaşlık, adalet, zihinsel eğitim, toplumsal eğitim, ahlak eğitimi” önemli kavramlardır (Binbaşıoğlu, 2000). Tüm bu kavramları, eğitim ihtiyacı içinde bulunan toplumun genç bireylerine fırsat eşitliği sağlayan bir eğitim programı kazandırabilir. Böyle bir eğitim programı, büyük bir bilgi birikimine ulaşılması ve kişilerin düşüncelerinin diğerleri tarafından öğrenilmesini sağlar. Öğrencilerine, demokratik topluluklarda katılımı öğrenmeleri ve deneyim edinmeleri amacıyla fırsatlar yaratan eğitimciler, öğrencilerinin yeni fikirler aramalarına ve bu fikirlerini dile getirmelerine yardımcı olurlar. Öğrenciler, toplumlara eleştirel bir gözle bakmayı öğrenirler.

Demokrasi, bir yaşam biçimidir ve yalnızca kuramsal bilgilerle değil, yaşanarak öğrenilir. Kuramsal ve uygulamalı dersler ve bu derslerin işlenmesinde kullanılan yöntemlerde demokratik teamüllerin öğrenilmesinde önemlidir. Birlikte çalışma, problem çözme, tartışma, beyin fırtınası, örnek olay incelemesi, kaynak kişiden yararlanma, yaratıcı drama ve rol oynama gibi öğrenciyi merkeze alan tekniklerin kullanılması önemlidir (Smith ve Rogan, 2005; Dick ve diğer. 2001; Gözütok, 2004). Bu teknikler, bir yandan öğrencide sorumluluk duygusu geliştirirken, beraberinde katılma, hoşgörü, başkalarına ve onların haklarına saygı ve uzlaşma gibi demokratik davranışlar geliştirmede katkı sağlar (Gözütok, 2004). Dewey, paylaşımlı insan davranışlarındaki kolektif ruha önem vermiştir. Bireyler arasında katılım ne kadar fazla olursa insanın etkileşimi ve gelişimi için gerekli olanaklar o kadar fazla olur. Dewey'e göre öğrenenin özgürlüğü anarşik bir nitelik veya sorumluluk

karşıtı bir olgu olmayıp tersine özgürlük, açık bir sınıf atmosferi içeren ve değerlerle inançların deneysel olarak test edildiği, araştırıldığı bir öğretimde en önemli unsurlardan biridir (Gutek, 2001, s.218).

Demokratik eğitimin amaçlarından biri, öğrencilerde düşünme ve düşüncelerini özgürce, düzgün, özlü ve başkalarının düşüncelerine saygı duyarak ifade edebilme becerilerini geliştirmektir (Yeşil, 2003). Öğrencilerin demokratik kurallar çerçevesinde düşünmeleri, tartışmaları, eleştirmeleri ve eleştirilmeleri, farklı düşüncelere ve çoğunluğa saygı duymaları, hoşgörölü davranmaları, fikirler arasında uzlaşmaya varmaları sağlanmalıdır. Bu etkinliklerin yapıldığı bir ortamda yaşayan bireyler, demokrasinin gerektirdiği bu tutum ve davranışları yaşayarak, daha kolay ve daha kalıcı bir şekilde kazanabilirler (Yeşil, 2003). Öğrenciler demokratik tutum, değer ve yaşam biçimlerini demokratik okullarda öğrenebilir. Okul, sadece ortak bir ulusal ideolojinin ve tarihsel belleğin kazandırıldığı yer değil, öğrencilerin ailevi ve toplumsal özelliklerine bakılmaksızın eşit muamele gördüğü düzenli bir ortamdır. Bu ortam, insanların farklılıklarının ve eşitsizliklerinin ötesinde onursallık açısından eşit oldukları, hukuksal ve siyasal anlamda eşit muamele görmeleri gerektiği düşüncesine dayanır. Bu açıdan bakıldığında eğitimde eşitlik, herkesin aynı okullara gitmesini sağlamak değil, her öğrencinin kendi yetenekleri doğrultusunda geliştirilmesine, başarılı olmasına eşit katkıda bulunmaktır (Demirpolat, 1999).

Eğitimde fırsat eşitliği, eğitimin bireylere yetenek ve zekâlarını en üst düzeyde geliştirme fırsatı vermesi demektir. Bu nedenle eğitim kurumları, bireyin ilgi ve yeteneklerini ortaya çıkarabildiği ve geliştirebildiği oranda fırsat eşitliği sağlamış olacaktır. Eğitimde fırsat eşitliği gerçekteleştirdiğinde, kişinin hayattaki başarısı büyük oranda yetenek ve zekâsına bağlı olacaktır (Özden, 1997). Eğitimde fırsat ve imkân eşitliğinin birinci yönü, fırsat eşitliğidir. Fırsat eşitliği kavramı, eğitimsel kaynaklara ulaşabilme ya da onlardan yararlanma konusunda eşitliğin sağlanmasını ifade etmektedir (Yeşil, 2003). Bu çalışma daha çok, “her bireyin kendi potansiyellerinden en üst düzeyde yararlanmasına imkân tanıyacak bir öğrenimin sağlanması” konusuna odaklanmaktadır. Ancak eşitlik, bazılarına göre “herkes için aynı öğrenme yaşantıları (The Same Learning Experiences For All)” anlamını taşıırken, bazılarına göre de “eşit fırsatlar (The Equal Opportunities)” anlamına gelmektedir (Kök, 2008). Eşitlik hakkında nihai nokta, her bireye kavrama gücü oranında öğrenme fırsatlarının sağlanması olmalıdır.

Eğitim Programı

Sınıf içinde öğrencilere istendik davranışları kazandırmaya yönelik tüm etkinlikler planlıdır (Bellon and Handler, 1982; Bilen, 1999; Senemoğlu, 2007; Ertürk, 1982). Okullarda uygulanan bu planlar, eğitim programı ya da öğretim programı olarak iki grupta ele alınabilir. Varış’a (1996, s.14) göre eğitim programı, “bir eğitim kurumunun çocuklar, gençler ve yetişkinler için sağladığı, Milli Eğitimin ve kurumun amaçlarının gerçekteleşmesine dönük tüm faaliyetlerdir”. Ertürk (1982, s.13-14) ise, eğitim programı kavramı yerine “Yetişek”

kavramını kullanmakta ve yetişeceği “belli öğrencileri belli bir zaman dilimi içinde yetiştirmeye yönelik düzenli eğitim durumları düzeneği” olarak tanımlamaktadır. Öğretim programı ise “bir derste öğrencilerin ulaşacağı hedefleri, hedeflerin kapsadığı davranışları, davranışları kazandırmak üzere düzenlenecek eğitim durumlarını ve davranışların ne derece kazandırıldığını ortaya koyabilecek sınav durumlarını kapsayan, gelişmeye açık ve çok yönlü etkileşim içinde olan öğeler bütünü” (Senemoğlu, 2007)’dür.

Eğitim-öğretim sürecinin başarısı, büyük ölçüde öğretimin nitelikli bir şekilde planlanmasına bağlıdır (Senemoğlu, 2007). Bunun için de, öğrencilerin temel ihtiyaçlarının fiziksel ve psikolojik olarak giderilmesi ve programda yenilik ve değişim ihtiyacının geliştirilmesi gerekir (Paykoç, 2005). Unutmamak gerekir ki demokratik bir insan, bilimsel yöntemlerle geliştirilmiş eğitim ve öğretim programlarıyla yetiştirilebilir (Gözütok, 2004). Bilimsel esaslara göre geliştirilen eğitim ve öğretim programları hedefler, içerik, eğitim durumları/öğrenme yaşantıları ve değerlendirme boyutlarından oluşan dinamik bir yapıdır.

Hedefler

Eğitim hedefleri, öğrencilerin öğretim yoluyla ya da eğitim yoluyla sahip olmaları umut edilen özelliklerdir (Gözütok, 2004; Ertürk, 1982). Bir başka ifadeyle, “bireye kazandırılmasına karar verilen ve eğitim yoluyla kazandırılabilir nitelikteki istendik özelliklerdir” (Ertürk, 1982; Sönmez, 2007; Bilen, 1999). Program geliştirme faaliyetlerinde hedefler belirlenirken “öğrenci ihtiyaçları, toplum ve konu alanı” dikkate alınır (Ertürk, 1982; Bellon ve Handler, 1982; Dick ve diğ., 2001; Gözütok, 2004). Öğrenci merkezli bir program tasarısının bireysel farklılıkları dikkate alarak fırsat eşitliği sağlayabileceği sayılılarından hareket edildiğinde, demokratik bir eğitimin merkezine birey alınmalıdır. Bu nedenle öncelikle bireyin öğrenme ihtiyaçları, ilgi ve yetenekleri nedeniyle geliştirilmesi gerekli becerileri dikkate alınarak eğitim programının hedefleri belirlenir. Bu işlem ya da sürecin sonunda da öğrencilerin bilgi ihtiyacı, yetenekleri, sorunları, ilgileri, hazır bulunuşlukları, öğrencilerin zayıf ve güçlü yönleri belirlenmiş olmalıdır (Gözütok, 2004).

İçerik

Bireye kazandırılmasına karar verilen ve eğitim yoluyla kazandırılabilir nitelikteki bilgi, beceri, alışkanlık ve tutum gibi hedef davranışların işaret ettiği bilgi, becerileri bünyesinde barındıran kısma içerik, ya da kapsam (muhteva) denir (Ertürk, 1982; Sönmez, 2007; Smith ve Rogan, 2005; Gredlen, 2001; Dick ve diğ. 2001). İçerik, hedef ve davranışlar için bir araçtır (Sönmez, 2007). Eğitim sisteminin içeriği ders programlarıyla, ders kitaplarıyla, öğretilen bilgilerle, istenen davranışları kazandırmak için yapılan etkinliklerle ilgilidir. İçerik, ilgili ders ve konu bağlamında bir kapsamda oluşturularak, eğitim-öğretim sürecindeki bireylere yardımcı bir kaynak metin olarak sunulmalıdır.

Eğitim Durumları Ya Da Öğrenme Yaşantıları

Öğretim programının unsurları arasında istenilen davranışların ya da davranış değişikliğinin oluşturulduğu aşama, eğitim durumlarının düzenlenerek öğrenme yaşantılarının öğrencilere kazandırıldığı aşamadır (Senemoğlu, 2007). Buradaki temel belirleyiciler; hedefler, içerik, araç-gereç, materyaller, öğrenme-öğretme yöntem, teknik ve stratejiler olup, öğrenme etkinliklerinin niteliğini belirleyen ipucu, dönüt, düzeltme, pekiştirici ve öğrenci katılımının sağlanmasıdır (Ertürk, 1982; Sönmez, 2007; Bilen, 1999; Moyles, 2002; Morrison ve diğ. 2004). Burada esas olan, öğretim etkinliklerinin hedefleri gerçekleştirici bir şekilde örgütlenmesi ve öğrenciye sunulmasıdır. Ancak, Kliebard'a göre bir program geliştiricinin, programın başında öğrencilerin öğrenme yaşantılarını belirlemesi oldukça güç bir iştir. Bunun nedeni, öğrenme yaşantıları, öğrencilerin ilgileriyle, beklentileriyle ve daha önceki yaşantılarıyla ilgili (Akt: İşman ve ESKİCUMALI, 2001, s.52) olmasıdır.

Değerlendirme

En genel anlamda değerlendirme, “nitelikler kümesinin nicelikler kümesiyle eşleştirilerek bir yargıya varma sürecidir”. Bu amaçla, belli niteliklerin tanımlanması ve bu niteliklerin sayılarla ve sembollerle ifade edilmesi gerekmektedir. Öyleyse değerlendirme, “eğitim işinin sonunda öğrencilere kazandırılmak istenilen davranış değişikliklerinin ne dereceye kadar gerçekleşip gerçekleşmediğine ilişkin bir yargıya varma sürecidir” (Ertürk, 1982; Sönmez, 2007; Bilen, 1999; Smith ve Rogan, 2005; Bellon ve Handler, 1982; Dick ve diğ. 2001; İşman ve ESKİCUMALI, 2001). Bir öğrencinin herhangi bir özelliği hakkında yargıya varmak, oldukça zorlu ve kapsamlı bir çalışmayı gerektirmektedir. Öğrencilere bilişsel yönü ağır basan bilgileri kalabalık sınıflarda yüklemek ne kadar zorsa, aynı ortamlarda öğrencilerin başarılarını da belirlemek o kadar zordur. Kaldı ki, ilgi ve zekânın tek boyutlu olmadığı, farklı ilgi ve yeteneklerin farklı zekâ alanlarıyla ilgili olduğu artık genel kabul gören bir yaklaşımdır. Öğrencilerin bu yönleri itibarıyla değerlendirilerek, ortaya çıkan sonuçlara göre değerlendirilmesi, öğrenciler açısından önemlidir. Bu yönüyle değerlendirme, öğrenciyi anlamaya ve tanımaya yönelik olmalıdır. Öğrenciyi anlama ve tanıma sürecini içermeyen bir değerlendirme, öğrenciye ya hiç yararı olmayacak ya da onu başlangıç noktasından daha kötü bir duruma getirecektir. Buradaki anlama ve tanıma, öğrenciyi ilgi, ihtiyaç, kapasite, öğrenme gücü ve gelişim özellikleri açısından ele almayı ve elde edilen veriler üzerinden bir değerlendirme yapmayı ifade etmektedir.

Demokratik Bir Eğitim Programı

Hedeflerle İlgili Belirgin Özellikler

Demokratik bir eğitim programı bireyleri merkeze alırken aynı zamanda grupları ve kültürleri de dikkate alır. Walker ve Schwab gibi eğitimciler, eğitim programını, bir hedefler ve bu hedefleri gerçekleştirecek etkinlikler listesi olarak görmez (Akt.: İşman ve ESKİCUMALI, 2001, s.54). Walker'e göre “Program Dizaynı” eğitim programını meydana getiren bir kararlar dizisidir ve bu kararlar dizisi bir grup seçenek arasından yapılmıştır. Walker karar sürecini, “karar noktalarının formüle edilmesi ve bu karar noktalarında alternatif seçenekler

üretebilmeyi ve bu karar noktalarının lehinde ve aleyhinde argümanlar geliştirerek en fazla savunulabilecek alternatifini seçme” olarak tanımlar (Akt.: İşman ve Eskicumalı, 2001, s.54).

Demokratik bir eğitim programı için belirlenen hedefler ve kazanımlar, bireysel farklılıkları dikkate alınmalıdır (Burden, 1995; Gredler, 2004; Merry, 2002). Öğrenci ilgi ve ihtiyaçlarına, hazır bulunuşluğuna ve öğrenme güçlüklerine göre belirlenemeyen ya da bu düzeye indirgenemeyen hedeflerin öğrenciye kazandırılmaya çalışıldığı sınıflarda başarı elde etmek güçleşir. Bu süreç içinde öğrencinin gelişim özellikleri dikkate alınarak, belirlenen hedeflerin bir sistematiklik içinde ve öğrenme ilkeleri doğrultusunda bireye kazandırılması esastır (Ertürk, 1982; Sönmez, 2007, Bilen, 1999; Varış, 1996). Bireysel farklılıklar dikkate alınmadan belirlenen hedefler, eğitimde fırsat eşitliğini zedeler. Herkesi aynı düzeyde kabul ederek, genel geçer hedef belirlenmesi, eğitsel olmadığı gibi demokratik de değildir.

İçerikle İlgili Belirgin Özellikler

Demokratik bir eğitim programının içeriği her öğrencinin bir şeyler öğrenebileceği sadelikte, güçlükte ve yapıda olmalıdır. İçeriği yoğun bir programın çocuklara gelişim seviyeleri gözlemlenmeden öğretilmeye çalışılması, eylemden çok söyleme önem verildiğinin bir göstergesidir (Duruhan, 2004). İçerik aynı zamanda öğrencinin hazır bulunuşluğuna da uygun olmalıdır (Sönmez, 2007). Bu boyutuyla içerik öğrencinin öğrenme ortamına getirdiklerini geliştirici ve tamamlayıcı olmalıdır (Campbell ve diğ. 1999; Merry, 2002; Gredler, 2004; Dick ve diğ. 2001). Demokratik bir eğitim programı, sadece yetişkinlerce önemli görülenlere değil, aynı zamanda öğrencilerin kendileriyle ilgili sorulara da cevap verecek bir içeriğe sahip olmalıdır.

Demokratik bir eğitim programının içeriği teorik ve uygulama dengesini sağlamalıdır. İçeriği yoğun bir eğitim programı, eğitim-öğretim uygulamalarındaki teori-pratik dengesini bozmakta, dolayısıyla da öğrenmede önemli olan deneme, gözleme, inceleme ve bunun sonuçlarını görme eylemi gerçekleşmemektedir. Kalabalık sınıflarda öğrencilerin yeterli bir şekilde derse katılımları, gerekli pratikleri yapmaları mümkün olmamakta ve kalabalık sınıf olgusu, nasıl olsa her öğrenciyi etkinliklere katamayacağı düşüncesiyle, öğretmeni geleneksel öğretim yöntemlerine sevk eden bir diğer etken olmaktadır. İçeriği yoğun program, kalabalık sınıflarla da birleşince, ortada gerçek eğitim-öğretim yapma adına bir şey kalmamaktadır. Bu durum ezberci, tekrarcı, işin uygulama tarafını bilmeyen öğrenciler yaratmaktadır (Duruhan, 2004). Oysa içerikte yer alan bilgilerin güncel ve özellikle kullanışlı bilgilerden oluşması, öğrenilen bilgilerin güncel hayatla bağlarının kurulmasını kolaylaştıracaktır.

Demokratik bir eğitim programının içeriği bölgeler arası sosyal, ekonomik, eğitsel ve yaşamsal öncelikleri dikkate alacak bir yapı sunmalıdır (Sönmez, 2007). Türkiye'nin özellikle doğusuyla diğer bölgeleri arasında sosyal, ekonomik, eğitim ve yaşam biçimi bakımından oldukça büyük farklılıklar vardır. Bu bölgede temel eğitimi tamamlayanların büyük bir

bölümü ortaöğretime devam etmeyip hayata atılmaktadırlar. Bu gençlerin içinde yaşadıkları bölgelerde daha iyi bir hayat şartlarında yaşayabilmeleri için, eğitim sürecin sonunda hangi bilgi ve becerilerle donanık olması gerekiyorsa, içerikte bu yönde bilgilere ve becerilere yer verilmelidir.

Demokratik bir eğitim programının içeriği bilimsel gerçeklere dayalı, bilimsel bilgileri doğru bir şekilde yansıtmalıdır (Smith and Rogan, 2005; Sönmez, 2007; Gutek, 2001). Genç nesillerin öğrenme ihtiyaçlarına kaynaklık eden içerikler, bireylerde önyargı oluşturmayacak kadar tarafsız ve açık olmalı, tarihsel düşmanlıkları körükler nitelikte değil, gerçekleri çarpıtmadan objektif bir şekilde yansıtmalıdır. Bunun yanında içerik, bir olayın farklı şekilde ele alınmasına olanak verecek bir yapıda da olması gerekir. İçerik, toplumsal doğmalardan arınık, bireyler arasında ayırım gözetmeksizin çağdaş ve medeni dünyanın genel geçer insani değerleriyle donanık olmalıdır (Sönmez, 2007; Bilen, 1999).

Eğitim Durumları Ya da Öğrenme Yaşantıları İle İlgili Belirgin Özellikler

Demokratik bir eğitim programının eğitim durumları ya da öğrenme yaşantıları, öğrencilere her türlü kaynağın çalışılması suretiyle karmaşık problemlere çözüm üretmede kendi bilgilerini oluşturma olanağı sağlamalıdır. Ancak bu süreç herhangi bir konu hakkında basit bir karşılıklı konuşma olarak düşünülmemelidir. Daha çok işbirliği içeren yaşam süresince ortaya çıkan sorunlara, olaylara ve durumlara yönelik akılcı ve yorumlayıcı bir yapıda olmalıdır (Moyles, 2002; Campbell ve diğ. 1999; Morrison ve diğ. 2004). Demokratik bir program bu tür durumları saptamaya, sorunlara yanıt aramaya ve bu yanıtlar üzerine davranış yolları benimsemeye yönelik fırsatlar içermelidir (Kaya, 2008). Demokratik bir program, bireyleri pasif alıcı olmaktan çıkartıp bilgi üretiminin etkili bir ögesi haline getirmelidir.

Demokratik bir eğitim programının eğitim durumları ya da öğrenme yaşantıları, programa giren her öğrencinin ilgilerine, ihtiyaçlarına ve düzeyine uygun olmalıdır (Merry, 1995; Campbell ve diğ. 1999; Morrison ve diğ. 2004; Sönmez, 2007). Ancak, eğitim programı grup eğitimi için tasarlandığından ortalama öğrencilerin ilgi, ihtiyaç ve düzeylerine daha uygundur. Bu grubun dışında kalan üst ve alt grup öğrencilerin ilgi, ihtiyaç ve düzeylerine hitap etmemektedir. Bu nedenle pek çok üst düzey öğrenci yitip gitmekte, özellikle öğrenme hızları açısından grubun altında kalanlar başarısız olmakta, bu bireyler zamanla eğitimlerine son verebilmektedirler. Bu tür öğrenciler haylaz, hiperaktif, disiplin problemi ve dolayısıyla da uyumsuz öğrenci olarak nitelenmekte ve dolayısıyla da eğitimin dışına itilmektedirler (İşman ve ESKİCUMALI, 2001).

Demokratik bir eğitim programının eğitim durumları ya da öğrenme yaşantıları esnek, günlük uyarlamalara uygun olmalıdır. Öğretim planı, öğretmen için gerektiği durumda değiştirilebilecek, eklemeler ya da çıkarmalar yapabilecek çerçeveye bir kılavuz niteliği

taşımalıdır. Senemoğlu'na (2007, s.402) göre plan, kayıtsız şartsız uygulanması gereken etkinlikler dizisi değildir. Dewey de, çocukluğun müfredat programının dikte edildiği bir dönem anlamına gelmediğini belirtmektedir (Guttek, 1997, s.113). Öğrencinin gelişimine, ihtiyaçlarına ve ilgilerine uyarlanamayan katı öğretim planları, beklenen sonuçları oluşturmada yetersiz kalmaktadır. Bir programın esnek olması, bu programın uygulanacağı öğrenciler açısından farklılıkları gözettiğinden daha demokratiktir. Esneklik, bir öğrencinin gerek birey ve gerekse bir grubun üyesi olarak ve gerekse yaşadığı çevrenin şartları bakımından bireysel farklılıkları, ihtiyaçları ve özellikleri dikkate almak demektir (İşman ve Eskicumalı, 2001).

Demokratik bir eğitim programının eğitim durumları ya da öğrenme yaşantıları, öğrencilerin etkin katılımını sağlamalıdır. Etkin katılım, “öğrencinin açık ya da örtülü olarak öğrenme-öğretme sürecine katılma derecesidir” (Morrison ve diğ., 2004; Sönmez, 2007, s.276). Eğitim durumları, öğrencinin konuya karşı ilgi ve beklentilerinden, öğrenci sayısından, araç-gereçten, öğretmen yeterlilik ve tutumlarından olumlu ve olumsuz etkilenir. Sınıf mevcutları, katılımın yoğunluğunu, seçilen öğrenme-öğretme yaklaşım ve yöntem-tekniklerin çağdaş ve öğrenci merkezli olmasını, özgür, demokratik sınıf ortamlarının oluşturulmasını etkilediği bilinmektedir. Öğrenme-öğretme süreçlerinin tasarlanmasında, öğrenme sürecini etkileyen öğrenci özelliklerinin yakından tanınması ve öğrenme öğretme süreçlerinde kullanılacak ortamların bu özelliklerle tutarlılığının sağlanması, demokratik bir eğitim programı açısından oldukça önemlidir.

Demokratik bir eğitim programının eğitim durumları ya da öğrenme yaşantıları, bireylere kendi kavrama güçleri oranında etkinlikler düzenleyerek biyolojik sınırlarına ulaşmalarına zemin hazırlamalıdır. Okul uygulamalarının dayanağı olan eğitim ve öğretim programları gençlere bu ilerleme, uyum ve kendini geliştirme imkânlarını vererek, fırsat eşitliğine ve bireysel özgürlüklere hizmet eder (Guttek, 2001). Böylece, diğer bireylerle karşılaştırıldığında, üstün nitelikli olarak doğmayan bu çocuklar için, içinde yaşadıkları toplumda dikey hiyerarşide kendilerine uygun bir statü edinmelerine zemin hazırlanmış olur. Normalde demokratik eğitim, bir zemin hazırlama etkinliğidir. Okullardaki öğretimde bireysel/özel olmayan bir süreç işlendiğinde, bir fabrikada olduğu gibi, insanlar birey olarak değil de birer ürün olarak kabul edilir. Okullardaki bu eleyici düzenin sonucunda, eğitim çoğu insanın kaybettiği, çok az insanın kazandığı bir yarış haline gelir (Guttek, 2001).

Demokratik bir eğitim programının eğitim durumları ya da öğrenme yaşantıları bireylere demokratik tutum, değer ve düşünme tarzlarını yaşayarak öğrenme fırsatı vermelidir. Öğrencilerin demokratik ilişkileri öğrenmeleri ve geliştirmeleri için bazı etkinlikler planlanmalıdır. Güneş'e (2007, s. 105) göre bu etkinlikler “tartışma, seçme ve seçilme, karar verme, karşıt görüşlere yer verme, sorun çözme vb.” gibi etkinlikler olmalı ve öğrencilerin bu etkinliklere katılımını sağlanmalıdır. Bu süreçte öğretmen objektif olmalı, bilimsel

davranmalı ve hiçbir görüşün ya da düşüncenin tarafını tutmamalıdır. Sınıf içindeki demokratik ortam öğrencilerin anlama, düşünme, sorgulama, eleştirme, ilişki kurma, analiz, sentez ve değerlendirme yapma gibi zihinsel becerilerini geliştirici olmalıdır (Güneş, 2007).

Demokratik bir eğitim programının eğitim durumları ya da öğrenme yaşantılarında kullanılacak yöntem, teknik ve stratejiler belirlenirken, öğrencilerin öğrenme alışkanlık ve tarzlarının bilinmesi önemlidir. Bazı öğrenciler veriler, olaylar ve algoritmalar üzerinde yoğunlaşırken bazıları da kuramsal ve matematiksel modellerde daha rahattırlar. Bazı öğrenciler şemalar, grafikler ve resimler gibi bilginin görsel şekillerine daha rahat tepki verebilirken, bazıları da yazılı ve sözlü açıklamaları tercih ederler. Bazıları da etkin ve etkileşimli bir şekilde öğrenmeyi tercih ederler (Kılıç, 2002). Son dönemlerdeki araştırmalar, öğrencilerin farklı öğrenme stillerine sahip olduklarını göstermektedir (Kılıç, 2002). Okulda uygulanan eğitim programı geliştirilirken, her öğrencinin kendi özünde biricik olduğu gerçeğinden hareket edilirse, her öğrenciye fırsat eşitliği sağlamada önemli bir başlangıç yapılmış olur. Böylece, farklı düzeylerde öğrenme özellikleri olan öğrencilere farklı düzeylerde öğrenme fırsatları sağlanmış olur (Kök, 2008).

Demokratik bir eğitim programının eğitim durumları ya da öğrenme yaşantılarının düzenlendiği ortam fiziksel ve araç-gereç bakımından tüm öğrencilerin ilgilerini ve katılımını destekler nitelikte olmalıdır. Eğitim etkinliklerinin amaçlarına ulaşmasını etkileyen önemli etkenlerden biri ortamdır. Eğitim ortamı, bireyi saran fiziksel çevreden çok daha geniş bir anlam ifade etmektedir. Demokratik ortam, demokrasinin tüm ilke ve prensipleriyle, tüm değer ve gerekleriyle yaşayıp yaşatıldığı ortamın adıdır (Yeşil, 2003). Ortamdaki birey sayısının, aydınlanma ve ısınma durumunun, araç-gereçlerin, farklı amaçlara dönük olarak kullanılan fiziksel mekanların (laboratuvar, kütüphane, oyun bahçesi, tören alanı vb.) ilgili personelin (yönetici, öğretmen, hizmetli vb.) yeterliliği, fiziksel olanaklar içerisinde ele alınabilir (Yeşil, 2003).

Demokratik bir eğitim programının eğitim durumları ya da öğrenme yaşantılarının her öğrenciyi sahip olduğu bilişsel kapasitesi doğrultusunda düşündürmelidir. Düşünmek, ifade etmek, eleştirmek, insanı insan yapan temel davranışlardır. Düşünceleri açıklamak, onaylamak ya da reddetmek, merak etmek, soru sormak, gerekiyorsa eleştirmek gibi insana özgü olan bu eylemler, aynı zamanda bireyler için birer ihtiyaçtır (Yeşil, 2005). Düşünme, kavrayarak öğrenmenin ve zekânın ön koşuludur. Bağımsız düşünme alışkanlığı geliştirilemeyen her birey, otoriter kişiler tarafından denetlenen, geleneksel alışkanlıklar içinde kalan bağımlı bir kişiliğe bürünür (Guttek, 2001). İlgi çeken konular üzerinde düşünülür ve üzerinde düşünülen konularla anlamlı bir öğrenme gerçekleşir. Cansız bilgiler edindirmeye yönelik bir eğitim düşünmeyi engeller ve gelişmeyi durdurur. Ders konularının, öğrencilerin yaşamsal deneyimlerini içeren türde bir gerçekliği olmalıdır (Demirbolat, 1999).

Değerlendirme İle İlgili Belirgin Özellikler

Demokratik bir eğitim programında değerlendirme ürün ya da sonuç odaklı değerlendirmeye değil, süreç ve performans değerlendirmeye, bireyin farklı zeka ve yetenek alanlarındaki erişimini belirlemeye yönelik olmalıdır. Bireyin süreç içindeki performansı (erişisi) esas alınarak, biçimlendirmeye ve yetiştirmeye yönelik değerlendirmeye olanak sağlanmalıdır. Öğrencinin performansını ortaya koymaktan uzak ölçme araçlarından kaçınarak, alternatif değerlendirmeye olanak veren ölçme araçları tercih edilmelidir (Fitzpatrick ve diğ., 2004). Öğrencinin zeka alanlarında sahip olduğu kapasitenin belirlenerek, bu alanlarda bireyin geliştirilmesine çaba gösterilmelidir.

Demokratik bir eğitim programında değerlendirme, bünyelerinde bulundurduğu dereceleme ölçekleri (rubrics), tarama ölçekleri (check list), simülasyon çalışmaları, gösteri, gözlem, bireysel ve akran değerlendirme, dosya (portfolio) değerlendirme, rapor, proje ve araştırma raporları gibi teknikler ile (Campbell ve diğ., 1999; Fitzpatrick ve diğ., 2004) öğrencilerin gerçek yaşama ve problemlere dayalı bir görevi yerine getirme ve bu görevleri yerine getirirken gerekli olan bilgi ve becerileri sergileme esasına dayalı değerlendirme işlemlerini kapsamalıdır. Eğitim-öğretim sürecinde bireyde geliştirilmesine karar verilen yaratıcılık, problem çözme, eleştirel düşünme, araştırma-sorgulama vb. temel becerilere dayalı teknikler, bireyin gerçek anlamda her yönüyle kapasitesinin belirlenmesine imkân verir. Oysa klasik değerlendirme yaklaşımları olarak tanımlanan teknikler, bireyin sadece ezberlemiş olduğu bilgi ve becerileri yeri zamanı gelince hatırlaması esasına dayalı teknikleri içerdiğinden demokratik değildir.

Sonuç

Demokrasi, demokratik bir eğitim-öğretim sürecinden geçen bireylerin yaşadığı bir toplumda hayata geçirilebilir. Demokratik bir toplum olmanın temel koşulu, demokratik bir eğitimidir. Demokratik bir siyasi sistemde eğitimin işlevlerinden biri, insan zihninde köklü demokrasi düşüncesini geliştirerek, demokrasiyi insanın doğal bir davranış ve düşünce biçimi haline getirmektir. Demokratik bir eğitimin diğer bir işlevi, bireylere kendi kapasiteleri doğrultusunda fırsat ve olanak eşitliği sağlayarak bireylerin kendilerini öğrenme güçleri oranında geliştirmesine zemin hazırlamaktır. Demokratik eğitim, demokrasiyi ilke ve kurallarının, insan hak ve özgürlüklerinin eğitim ve öğretim programlarında açık ya da örtük hedeflere dönüştürülüp öğrenme yaşantıları yoluyla toplumun genç bireylerine uygulamalı olarak kazandırmak ve bireylere, açık ya da örtük yetenekleri doğrultusunda kendilerini geliştirme zemini hazırlamaktır. Demokratik eğitimin hedefi; bağımsız, dünyaya bakışında sorgulayıcı ve çözümleyici olan ve yine de demokrasiyi kuralları ile uygulamalarını derinlemesine bilen yurttaşlar yetiştirmektir. Bu hedefi gerçekleştirmede eğitim temel araçtır. Demokratik eğitim için demokratik bir eğitim programına gereksinim vardır. Demokratik eğitim programı hedefleriyle, içeriğiyle, eğitim durumları ya da öğrenme yaşantılarıyla ve değerlendirmesiyle bireylerin farklılıklarını karşılayan ve bu farklılıklar doğrultusunda bilgi

gereksinimini gidererek temel becerilerini geliştiren planlı ve düzenli dinamik bir yapıdır. Bu dinamik yapıların işlevselliği, toplumların arzu ettiği bireyleri yetiştirmeye hizmet edecektir. Toplumlar demokratik eğitim uygulamalarıyla hem kendi kültürel değerlerinin kuşaktan kuşağa aktararak toplumsal devamlılıklarını sağlarken, aynı zamanda bireylere aktarılan kültürel muhtevanın eleştirel bir bakış açısıyla ele alınarak sorgulanmasına zemin hazırlarlar. Toplumu oluşturan bireyler de, bu demokratik zemin içinde kendileri için yaşamsal etkileşimleri gerçekleştirme imkânı bularak toplumsal yaşama hazırlanırlar.

Kaynakça

- Bellon, J. J. and Handler, J. R. (1982). **Curriculum Development and Evaluation: A Design For Improvement**. New York: Kendall & Hunt Publishing Company
- Bilen, M. (1999). **Plandan Uygulamaya Öğretim (5. Baskı)**, Ankara: Anı Yayıncılık
- Binbaşıoğlu, (2000). **Okulda Ders Dışı Etkinlikler**. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- Burden, P. R. (1995). **Classroom Management and Discipline: Methods to Facilitate Cooperation and Instruction**. New York: Longman Publishers
- Büyükkaragöz, S. (1995). “Demokratik Eğitim Politikası”. **Eğitim ve Bilim Dergisi**, 20, s.9-16
- Campbell, L., Campbell, B. and Dickinson, D. (1996). **Teaching & Learning Through Multiple Intelligences (Second Edition)**. Massachusetts: Allyn and Bocon
- Demirpolat, A. O. (1999). Demokrasi ve Demokratik Eğitim. **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi**, Bahar, 18, s.229-244
- Dick, W., Carey, L. and Carey, J. O. (2001). **The Systematic Design of Instruction (Fifth Edition)**. New York: Addison-Wesley Educational Publishers, Inc.
- Duruhan, K. (2004). “Türkiye’de Okulda Geleneksel Anlayış ve Yöntemlerle İnsan Yetiştirmenin Olumsuz Etkileri”. **XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı**, 6-9 Temmuz, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya
- Edwards, C. H. (2008). **Classroom Discipline & Management (Fifth Edition)**. New Jersey: John Wiley & Sons Publishers
- Ertürk, S. (1981). **Diktacı Tutum ve Demokrasi (Üçüncü Baskı)**. Ankara: Saydam Matbaacılık
- Ertürk, S. (1982). **Eğitimde Program Geliştirme (4. Baskı)**. Ankara : Metaksan
- Fitzpatrick, J. L., Sanders, J. R. and Worthen, B. R. (2004). **Educational Evaluation: Alternative Approaches and Practical Guidelines**. New York: Allyn & Bacon Publishers Inc.
- Gredler, M. E. (2004). **Learning and Instruction (Theory Into Practice)(Fifth Edition)**. New Jersey: Prentice Hall Inc.
- Gökçe, F. (2005). **Devlet ve Eğitim (3. Baskı)**. Ankara: Tek Ağaç
- Gözütök, F. D. (2004). **Öğretmenliği Geliştiriyorum (2. Baskı)**. Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Gutok, G. L. (2001). **Eğitimin Felsefi ve İdeolojik Temelleri** (Çer.:N. Kale), Ankara: Ütopya Yayınevi
- Güneş, F. (2007). **Yapılandırıcı Yaklaşımla Sınıf Yönetimi**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- İşman, A. ve Eskicumalı, A. (2001). **Eğitimde Planlama ve Değerlendirme (3. Baskı)**, Adapazarı: Değişim Yayınları
- Karakütük, (2001). **Demokratik Laik Eğitim (Çağdaş Toplum Olmanın Yolu)**. Ankara: Anı Yayıncılık
- Kaya, (2008). “Olumlu Öğrenme Ortamı Oluşturma”, (Editör: Zeki Kaya), **Sınıf Yönetimi**, Ankara: Pegem Akademi
- Kılıç, E. (2002). “Baskın Öğrenme Stilinin Öğrenme Etkinlikleri Tercihi ve Akademik Başarıya Etkisi”. **Eğitim Bilimleri ve Uygulama**, Temmuz, 1 (1):s.1-15
- Kök, B. (2008). “Eğitimde Fırsat Eşitliği Bağlamında Üstün Yetenekli Öğrencilerin Eğitimi”. **XVII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi**, Sakarya Üniversitesi, Eğitim fakültesi, Sakarya
- Merry, R. (2002). “Primary Children And Their Learning Potential”, (Edited by Janet Moyles and Gillian Robinson), **Beginning Teaching: Beginning Learning in Primary Education**, Philadelphia: Open University Press
- Morrison, G. R., Ross, S. M. and Kemp, J. E. (2004). **Designing Effective Instruction**. New York: John Willey & Sons Inc.
- Moyles, J. (2002). What shall we do today? Planning for learning-children’s and teachers’!, (Edited by Janet Moyles and Gillian Robinson), **Beginning Teaching: Beginning Learning in Primary Education**, Philadelphia: Open University Press
- Özden, Y. (1997). **Öğrenme ve Öğretme**. Ankara: Pegem Yayınları
- Paykoç, F. (2005). **Yeni Öğretim Programlarını İnceleme ve Değerlendirme Raporu**. Ankara: Eğitim Reformu Girişimi
- Senemoğlu, N. (2007). **Gelişim, Öğrenme ve Öğretim (Kuramdan Uygulamaya)**. Ankara: Gönül yayıncılık
- Smith, P. L. and Rogan, T.J. (2005). **Instructional Design (3rd Edition)**, New York: Willey Publishing Inc.
- Sönmez, V. (2007). **Öğretim İlke ve Yöntemleri**. Ankara: Anı Yayıncılık
- Şahin, İ. (2004). “Postmodern Çağ & Hümanist Eğitim”. **XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı**, 6-9 Temmuz, İnönü Üniversitesi, Eğitim fakültesi, Malatya.
- TDK.(1992). **Türkçe Sözlük (II Cilt)**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Varış, F. (1996).**Eğitimde Program Geliştirme**. Ankara: Alkım Yayınları
- Yapıcı, M. (2006). “İnsan ve Şiddet”. **Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi**, e-dergi, 6(3): s.1-3
- Yeşil, R. (2003). “Demokratik Eğitim Ortamının İnsan Hakları Temeli”, **G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, 4(2): s.45-54
- Yeşil, R. (2005). “Yaşanan Tartışmaların Demokratikliği ve Tartışmanın Teorik Temelleri”, **XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi**, Pamukkale Üniversitesi Eğitim fakültesi, 28-30 Eylül, Denizli